

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAJCAN EKONOMİSİNDE PETROL VE PETROL
DIŞI SEKTÖRLERİN ÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Samir MAMEDOV

**Enstitü Anabilim Dalı : Finans Ekonomisi
Enstitü Bilim Dalı : Finansal Ekonometri**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi. Avni Önder HANEDAR

MAYIS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AZERBAJCAN EKONOMİSİNDE PETROL VE PETROL DIŞI
SEKTÖRLERİN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Samir MAMEDOV

Enstitü Anabilim Dalı : Finans Ekonomisi
Enstitü Bilim Dalı : Finansal Ekonometri

“Bu tez/..../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dz. Öğr. Üyesi. Aleri Önder Hanedaz	BASARILI	
Dz. Öğr. Üyesi. ÇiŐem Bekkuz.	İŐASARILI	
Dz. Öğr. Üyesi. Sedat Durmuşoğoğ	BASARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Samir MAMEDOV
Öğrenci Numarası	:	y176063017
Enstitü Anabilim Dalı	:	Finans Ekonomisi
Enstitü Bilim Dalı	:	Finansal Ekonometri
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Azerbaycan ekonomisinde petrol ve petrol dışı sektörlerin önemi
Benzerlik Oranı	:	%9

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

03/05/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Avni Önder Hanedar

Tarih: 03/05/2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca gerek ders dönemimde gerek tez çalışma sürecimde bana değerli desteklerini esirgemeyen danışmanım Sayın Dr.Öğr.Üyesi Avni Önder Hanedar'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Yardıma ihtiyaç duyduğum anlarda benden yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Rafael Aiyev'a teşekkür ederim. Son olarak bu günlere gelmemde emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim babama, anneme ve aileme şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

Samir MAMEDOV

28.05.2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar	iv
ŞEKİLLER	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. LİTERATÜR İNCELEMESİ	4
BÖLÜM 2. AZERBAYCAN EKONOMİSİ VE SEKTÖREL DEĞERLENDİRME	6
2.1. Azerbaycan ekonomisi konusunda genel değerlendirme	6
2.1.1. Azerbaycan Hakkında Genel Bilgiler	6
2.1.2 Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	6
2.2 Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Sektörünün Önemi.....	9
2.2.2 Azerbaycan'da Petrol Üretimi	9
2.2.3. Azerbaycan Ekonomisine Petrol Sektörünün Etkileri	10
2.3. Azerbaycan'da Petrol dışı Sektörlerin Değerlendirilmesi.....	11
2.3.1. Azerbaycan Ekonomisinde Tarım Sektörü	11
2.3.2. Azerbaycan Ekonomisinde Sanayi Sektörü	13
2.3.3. Azerbaycan Ekonomisinde İnşaat Sektörü	15
BÖLÜM 3. VERİ VE YÖNTEM	17

3.1. Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Sektörüne Bağımlılık	17
3.2. Veri ve Yöntem	18
3.2.1.Durağanlık İncelemesi	20
3.2.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Testi	20
3.2.3 Engle-Granger Eşbütünleşme Testi	21
3.2.4 ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	22
BÖLÜM 4. ANALİZ SONUÇLARI	23
4.1. Petrol Sektörünün Ekonomik Etkilerine Dair Model Sonuçları	23
4.1. ADF Testi Sonuçları	25
4.2. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları	29
4.3. ARDL Eşbütünleşme Testi Sonuçları	30
SONUÇ	36
KAYNAKÇA	39

KISALTMALAR

- ADİK** : Azərbaycan Devlet İstatistik Komitesi
- AİOC** : Azərbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi
- BP** : British Petroleum
- GSYİH** : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- SOCAR** : Azərbaycan Devlet Petrol Şirketi
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan'ın Genel Makroekonomik Görünümü (1995-2017)	8
Tablo 2: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Petrol Üretimi (1992-2018)	9
Tablo 3: Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Doğalgaz Üretimi (1995-2018)	10
Tablo 4: Azerbaycan'da Petrol Sektörünün GSYİH'da Payı (2000-2017)	11
Tablo 5: Azerbaycan'da Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımlar ve Tarım Sektöründe Çalışanların Sayısı (2000-2017)	12
Tablo 6: Azerbaycan'da Sanayi Sektörünün Görünümü (2000-2017)	14
Tablo 7: Azerbaycan'da İnşaat Sektörünün Görünümü (2000-2017)	16
Tablo 8: Ekonometrik İncelemede Kullanılan Değişkenlerin Tanımları	19
Tablo 9: Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları	24
Tablo 10: Petrol Üretimini GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları	24
Tablo 11: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları	25
Tablo 12: Petrol Fiyatlarının Toplam İhracat Üzerine Etkisine Modelin Katsayıları	25
Tablo 13: Petrol Üretimini Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları	25
Tablo 14: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları	26
Tablo 15: Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	26
Tablo 16: Petrol Üretimini GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	27
Tablo 17: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	28

Tablo 18: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	29
Tablo 19: Petrol Üretiminin Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	30
Tablo 20: Petrol Fiyatlarının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları	31
Tablo 21: Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları	32
Tablo 22: Petrol Üretiminin GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları	33
Tablo 23: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	33
Tablo 24: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları	34
Tablo 25: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları	34
Tablo 26: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları	35
Tablo 27: Petrol Üretiminin Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları	35
Tablo 28: Petrol Üretiminin Toplam İhracata Etkisineİlişkin Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları	35
Tablo 29: Petrol Üretiminin Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları.....	36
Tablo 30: Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları	36

Tablo 31: Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları	37
Tablo 32: Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları.....	37
Tablo 33: Genel Değerlendirme	38

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Petrol Fiyatları ve GSYİH Değişkenlerin Grafikselsel Gösterimi.....	27
Şekil 2: Petrol Üretimi ve GSYİH Değişkenlerinin Grafikselsel Gösterimi.....	28
Şekil 3: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı ve GSYİH Değişkenlerin Grafikselsel Gösterimi	29
Şekil 4: Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı ve Toplam İhracat Değişkenlerin Grafikselsel Gösterimi.....	30
Şekil 5: Petrol Üretimi ve Toplam İhracat Değişkenlerin Grafikselsel Gösterimi	31
Şekil 6: Petrol Fiyatları ve Toplam İhracat Değişkenlerin Grafikselsel Gösterimi	32

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Azerbaycan ekonomisinde petrol ve petrol -dışı sektörlerin önemi			
Tezin Yazarı: Samir Mamedov HANEDAR		Danışman: Dr. Öğr. Üye. Avni Önder	
Kabul Tarihi: 28.05.2019		Sayfa Sayısı: ix(ön kısım) + 45(tez)	
Anabilim Dalı: Finans Ekonomisi		Bilim Dalı: Finansal Ekonometri	
<p>Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasından sonra 18 Ekim 1991'de, bağımsızlığını resmi olarak ilan etmişti. Azerbaycan doğal kaynaklarının kullanılması amacıyla, 1994 yılında "Asrın Anlaşması" imzalanmıştı. Bu anlaşmadan sonra Azerbaycan ekonomisi petrol sektörü temelli olarak gelişmeye başlamıştı. İlk başlarda bu anlaşmanın Azerbaycan ekonomisinin istikrarını sağlamasında çok büyük katkısı olmuştu. Ancak ekonominin önemli ağırlığının petrol ihracatına yönlendirilmesi Azerbaycan'da diğer sektörlerin gelişmesinde sorunlar ortaya çıkarmıştı. Çünkü Azerbaycan'da sadece petrol sektörünün hızlı gelişmesi ile ilerleyen zamanda ekonomide doğal kaynak bağımlılığı ortaya çıkmıştı.</p> <p>Bu bağlamda, tezin amacı petrol sektörünün ekonomik etkisi bağlamında inceleme yaparak, Azerbaycan ekonomisinin, büyüme ve ihracatın, petrol sektörüne bağımlılığının incelenmesidir. Tezde petrol sektörünün Azerbaycan'ın ekonomik büyüme ve ihracatı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Tezde 1991-2017 yılları arası çeşitli veriler kullanılmıştır. Tezde ilk bölümde literatür incelemesi yapılarak konu hakkında daha önceden yapılmış incelemeler ve bulgular değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Azerbaycan ekonomisi değerlendirilmiş, petrol sektörünün Azerbaycan ekonomisindeki yeri incelenmiştir. Ayrıca petroldışı sektörlerin ekonomide yarattığı etkiler değerlendirilmiştir. Daha sonrasında ise ekonometrik incelemeler yapılarak, petrol sektörünün ekonomik etkileri incelenmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.</p> <p>Sonuç olarak, tezde yapılan incelemeler petrol gelirlerinin büyüme üzerinde kısa vadede pozitif etki yarattığını göstermiştir. İhracat ise uzun vadede petrol sektörüne bağımlı gözükmektedir. İstikrarlı bir büyüme için, bu bağımlılıktan kurtulmanın gerekliliği gözükmektedir. Bu bağlamda, sadece ihracat geliri elde etmek yerine, petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Petrol dışı sektörlerin gelişmesi ile Azerbaycan ekonomisi sadece ihracat gelirlerine bağımlı olmadan istikrarlı bir şekilde büyüyebilecektir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Ekonomisi; Petrol Sektörüne Bağımlılık; Büyüme; İhracat; Petroldışı Sektörler			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Master	☒	Doctorate	☐
Title of the Thesis: Importance of oil and non-oil sectors in Azerbaijan economy			
Author: Samir Mamedov		Supervisor: Assist. Prof. Avni Önder HANEDAR	
Date: 28.05.2019		Nu.of Pages: ix (pre text) + 45 (main body)	
Departamet: financial economy		Subfield: financial econometrics	
<p>On the 18th of October 1991, Azerbaijan had gained its independence from USSR and declared it officially. For the purpose of using its natural resources Azerbaijan have signed “The Contract of Centruy” in 1994. After this agreement, oil sector of Azerbaijan`s economy permanently started to develop. In the beginning, that agreement helped a lot to stabilize the economy. But dependence of economy from oil exports, actually occurred some obstacles to develop other branches. Because, quickly improving only oil sectors have been made a deep dependence from natural resources in the upcoming years.</p> <p>In this context, the goal of the thesis is to explore the dependence of growth and export of Azerbaijan`s economy from oil sectors making a research on the economic effect of oil sector the. In this thesis, the impact of oil sectors on the economical increase and export of Azerbaijan was trialed. Various datas were used between 1991-2017. In the thesis, firstly, previous researches and findings connected to the topic was evaluated and litterature scanning was carried out. In the second chapter, has been estimated the overall economy of Azerbaijan, has been touched upon the importance of oil sectors in the economy and has been mentioned the developing of possibilty of non-oil sectors. Furthermore, economic effect of oil sectors has been estimated while econometric analyse was doing and the results has been evaluated.</p> <p>As a conclusion, estimations showed that the incomes from oil resources can make a positive effects on economy`s increase for the short term. It seems exports depends on oil sectors for the long term. There is a crucial need to avoid this dependence for the steady increase. In this context, it emerges the necessity of developing of non-oil sectors instead of getting just export`s revenue. Azerbaijan`s economy, independent from exports` incomes, will be able to grow steadily with non-oil sectors` development.</p>			
Keywords: Economy of Azerbaijan; Addiction to the Oil Sector; Growth; Export; Petroleum Industries			

GİRİŞ

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlık sonrası ekonomik olarak ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bu sorunlardan en başlıcası merkezi idari sisteminin yerine konulan piyasa ekonomisi sisteminine geçişin yarattığı aksamalar ve etkinsizliklerdi. 1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması" ile yabancı yatırımcılar Azerbaycan'ın doğal enerji kaynaklarına yatırım yapmaya başlamıştı. İngiltere, Norveç ve Rusya gibi ülkelerin önemli petrol kuruluşları Azerbaycan'da önemli yatırım faaliyetleri yürütmeye çalışmaktaydı. Azerbaycan petrolünü dünya pazarlarına aktarabilmek için çeşitli petrol ve doğalgaz boru hatları projeleri önem kazanmaktaydı. Azerbaycan'da petrol sektörüne yapılan yatırımların artması neticesinde Azerbaycan'da petrol sektörü daha da gelişmişti. Fakat petrol sektörünün gelişmesi ile beraber petrol dışı sektörlerde bir durgunluk yaşanmıştı.

Azerbaycan ekonomisi üzerine olan literatür incelendiğinde doğal kaynak bağımlılığı ile ilgili daha önceden bir çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Güncel olarak Oruçlu (2016), 2011-2015 yılları arasında petrol sektörünün ve petrol dışı sektörlerin ekonomiye etkilerini ekonometrik bir çalışma ile değerlendirmiştir. Neticede petrol üretimine bağımlılığın zaman içerisinde arttığını ortaya koymuş, diğer sektörlerin gelişmesi gerekliliğinin istikrarlı bir büyüme için önemi vurgulanmıştır. Mammadov (2018), Azerbaycan ekonomisinde petrol ve doğalgaz bağımlılığından bahsetmiştir. Tez bu incelemeler bağlamında, petrol sektörünün ekonomik büyüme ve ihracat üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkileri üzerine odaklanmıştır. Ekonometrik analiz kısmında petrol ve doğal gaz üretimi ile ihracat ve ithalatın sanayi istihdamı üzerindeki etkisini belirlemek için yöntem olarak ARDL sınır yaklaşımı testinden yararlanmıştır. Ekonometrik analizde 1995-2017 yılları arası verileri kullanmıştır. Sonuçlar, petrol sektörünün ekonomik büyümeyi kısa vadeli olarak, ihracatı ise uzun dönemde pozitif şekilde etkilediğini göstermektedir.

Çalışmanın Konusu

Azerbaycan ekonomisinde petrolün ekonomik etkilerinin incelenmesi yoluyla, sektörel bağımlılık incelenmektedir. Çalışmada 1991-2017 yılları arası Azerbaycan'ın ekonomik büyümesinde ve ihracatında petrol sektörünün ve petrol dışı sektörlerin önemi yer alacaktır.

Çalışmanın Önemi

Dünyada petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar (2015) petrol ihraç eden ülkeleri ciddi şekilde etkilemektedir. Azerbaycan'ın zaman içerisinde petrol üretimine artan bağımlılığı, bu dalgalanmalardan etkilenme düzeyini arttırmaktadır. Bu nedenle, diğer sektörlerin gelişmesinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Azerbaycan'da petrol sektörünün gelişmesi, ekonomik büyümeye büyük etki yapmaktadır. Fakat petrol sektörünün gelişmesi Azerbaycan ekonomisinin ilgili sektöre bağımlılığını arttırarak Azerbaycan'daki petrol dışı sektörlerin gelişmemesine sebep olmaktadır. Petrol dışı sektörlerin gelişmesi için petrol sektöründen elde edilen gelirleri petrol dışı sektörlerle yönlendirmek gerekmektedir.

Çalışmanın Amacı

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra piyasa ekonomisine geçişle birlikte bütün yatırımların petrol sektörüne yatırılması petrol sektörüne bağımlılığı arttırmıştır. Petrol gelirleri Azerbaycan'ın ekonomisinin gelişmesinde ilk başlarda çok büyük etki göstermiştir. Fakat bu aynı zaman ileriki zaman için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bu tehlikenin oluşmaması için ekonomide petrol dışı sektörlerin de gelişmesi gerekmektedir. Çalışmanın hipotezi petrol gelirlerinin Azerbaycan ekonomisine kısa ve uzun vadede ne şekilde etki yaratmış olduğudur. Bu konunun seçilmesinde en önemli amaç petrol gelirlerinin Azerbaycan ekonomisi için uzun vade büyümeyi yaratmaktan uzak olabilecek olması ve bunun zaman içerisinde büyük bir iktisadi soruna dönüşebilecek olmasıdır. Bu tehlikenin oluşmaması için petrol gelirlerini doğru kullanmak yani petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi için kullanmak zorunlu görülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi ve ihracatı üzerine petrol sektörünün etkisi incelenmiştir. Modellerde, bağımlı değişkenler GSYİH ve ihracat, bağımsız değişken olarak ise petrol fiyatları, petrol üretimi ve petrol ve petrol ürünleri ihracı değişkenleri olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada petrol fiyatlarının GSYİH etkisi, petrol üretiminin GSYİH etkisi, petrol ve petrol ürünleri ihracının GSYİH etkisi, petrol fiyatlarının toplam ihracata etkisi, petrol üretiminin toplam ihracata etkisi, petrol ve petrol ürünleri ihracının toplam ihracata etkisi modelleri kurulmuştur. Sonra bu

modellere durağanlık ve eşbütünleşme testleri yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmanın verileri değişkenlere göre 1991-2017 ve ya 2000-2017 yılları arası verileri kullanılmıştır. Veriler Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesinin ve Devlet Petrol Şirketinin resmi sitesinden elde edilmiştir.

Tezin birinci bölümünde daha önce Azerbaycan ekonomisi ve petrol gelirlerinin etkisi konusunda yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak Azerbaycan ekonomisi incelenmiştir. Daha sonra Azerbaycan ekonomisi üzerinde petrol sektörünün etkisi değerlendirilmiştir. nc kısımda ise diğer sektörlerin ekonomi üzerindeki etkileri ve önemi vurgulanmıştır. nc blmde petrolün ekonomik etkilerini incelemek amacıyla ekonometrik modeller sunulmuş ve testler yapılmıştır. Dördüncü blmde ise elde edilen sonuçlar yorumlanarak inceleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar büyüme düzeyinin uzun vadeli olarak petrol sektöründen etkilenmediğini göstermektedir. Bu bağlamda, petrol sektörünün Azerbaycan ekonomisine katkısının sorgulanması gerekli hale gelmektedir. Son blmde ise elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve Azerbaycan ekonomisinin petrol sektörüne bağımlılığı konusunda politika nerileri getirilmiştir.

BÖLÜM 1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Doğal kaynak gelirlerinin Azerbaycan ekonomisine etkileri konusunda daha öncesinde çeşitli incelemeler bulunmaktadır. Bu incelemeler, Azerbaycan ihracatının petrol sektörü çıktıları ile ilişkisinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Öte taraftan, petrol çıktıları ekonomik büyüme konusunda istikrarlı etkiler yaratmamaktadır. Bu bağlamda, zaman içerisinde petrol sektörüne Azerbaycan ekonomisinin bağımlılığındaki artış, uzun vadeli büyüme, yatırım gibi unsurlar açısından önem teşkil etmektedir. Bu bölümde yapılan incelemeler ile tezde kullanılacak modeller konusunda ve olası bulguların değerlendirilmesi bakımından bilgi elde etmek mümkündür.

Oruçlu (2016), petrol ve petrol dışı sektörlerinin ekonomiye etkilerini ekonometrik bir çalışma ile değerlendirmiştir. Çalışmada 2011-2015 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Sonuç olarak, petrol üretimine bağımlılığın arttığını ortaya koymuş, diğer sektörlerin gelişmesi gerekliliğinin istikrarlı bir büyüme için önemi vurgulanmıştır. Mammadov (2018), yaptığı çalışmada Azerbaycan ekonomisinde petrol ve doğalgaz bağımlılığından bahsetmiştir. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmında petrol ve doğal gaz üretimi ile ihracat ve ithalatın sanayi istihdamı üzerindeki etkisini belirlemek için yöntem olarak ARDL sınır yaklaşımı testi kullanılmıştır. Araştırmada 1995-2017 yılları arası verileri kullanmıştır.

Bal vd. (2014), yaptıkları çalışmada 16 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile 5 Hazar Havzası ülkeleri arasında panel sonucunda doğal kaynak gelirlerinin ekonomik büyümeyi olumlu, küresel yönetim göstergelerini negatif yönde etkilediğini tespit etmişler. Araştırma 1996-2012 yıllarını kapsamıştır. Sonuç, devlet düzenlemeleri ile doğal kaynak gelirlerinden yararlanılabileceğini ortaya çıkarmıştır. Mukhtarov (2018), yaptığı çalışmada Azerbaycan ekonomisinde dünya petrol fiyatları ile ihracat ve GSYİH arasında güçlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Çalışma 1990-2014 yıllarını kapsamaktadır. Petrol fiyatlarında artış olduğu zaman ülke için önemli ölçüde büyümeye yol açtığını, fakat fiyatların düşmesi halinde ise ekonomi için ciddi anlamda zor durumlara yol açacağını vurgulamıştır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkacak sorunlara karşı en etkili çözüm olarak ekonomide petrol dışı sektörlerin gelişmesini sağlamaktır.

Belirtilen çalışmalarda doğal kaynak gelirlerinin ekonomik büyümeye kısa vadede olumlu etki yaratacağı ortaya çıkmıştır. Fakat uzun vadede bu durumun istikrarlı olamayabileceği vurgulanmıştır. Çünkü doğal kaynakların tükenmesi ve ya fiyatlarında yaşanacak düşüşler ekonomide büyük sorunlar ortaya çıkaracaktır. Büyüme desteklenemeyecektir.

Doğal kaynak gelirlerinin Azerbaycan ekonomisine etkileri konusunda ekonometrik olmayan çalışmalarda yapılmıştır. Manafov (2008), Hüseynov (2009),Qurbanlı (2010) ve Meheromova (2015) Bunlar yaptıkları çalışmalarda Azerbaycan ekonomisindeki petrol sektörünün önemini vurgulamışlardır. Bağımsızlıktan sonra ülkede en önemli sektör haline gelen petrol sektörünün ekonomideki yükünün azaltılması gerektiğini iddia etmişlerdir. Petrolden gelen gelirlerin doğru kullanılmasını ve bunun için yaratılan Devlet Petrol Fonunun öneminden bahis etmişlerdir. Petrol gelirlerinin petrol dışı sektörlere aktarılması ile istikrarlı bir büyüme elde edilebileceğini iddia etmişlerdir.

BÖLÜM 2. AZERBAJCAN EKONOMİSİ VE SEKTÖREL DEĞERLENDİRME

2.1. Azerbaycan Ekonomisi Konusunda Genel Değerlendirme

2.1.1. Azerbaycan Hakkında Genel Bilgiler

Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'nın doğusunda, Asya'nın güney bölgesinde yer almaktadır. Doğusu tamamen Hazar Denizi suları ile kaplıdır. Yüzölçümü 86,6 bin km²-dir. Azerbaycan 38°24' - 41°54' kuzey enlemleri ile 44°46' - 50°50' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Azerbaycan sınırının uzunluğu 3359 km'dir. Azerbaycan demokratik ve hukuka dayalı, laik, üniter bir devlettir. Azerbaycan anayasasında devletin bağımsızlığının tek kaynağının halk olduğu ifade edilmiştir. Azerbaycan'da başkanlık sistemi egemendir başkan halk tarafından beş yılda bir seçilmektedir. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'dür. Azerbaycan iktisadi bakımdan 10 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler 14'ü büyük olmak üzere, toplamdan 78 şehirden oluşmaktadır. Bakü'den sonra ülkenin büyük şehirleri sırasıyla Gence, Sumgayıt, Mingeçevir, Şirvan, Nahçıvan, Şeki ve Lenkerandır. 1991'de Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü ile Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır (Duran, 2002: 6).

2.1.2. Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Azerbaycan 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmıştı. Bağımsızlıktan sonra, Azerbaycan'da çeşitli siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik problemler çıkmıştı. Çünkü Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan merkezden idare olunan bir sisteme bağlıydı. Bağımsızlıktan sonra bu ekonomik sistemin bir anda çöküşü ve Azerbaycan ekonomisinin piyasa ekonomisine geçmesi sürecinde büyük problemler ortaya çıkmıştır. Bu nedenlere göre bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesi 4 döneme ayrılmıştır;

- 1.Kriz dönemi (1991-1995)
- 2.İstikrara kavuşma ve reform dönemi (1995-1998)
- 3.Gelişim dönemi (1998-2004)
- 4.Yükseliş dönemi (2004-....) (Aras, 2003: 2-3).

Egemenliğini yeni kazanmış devlette ekonomik, siyasi, hukuki ve idari bir alt yapının olmaması, teknolojinin oldukça eski olması ve diğer taraftan da Ermenilerin Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi ve bunun sonucunda 1 milyondan fazla insanın kendi topraklarından göç etmesi sebebiyle ekonomi üzerindeki devlet

kontrolünü tamamen kaybetmiştir. Bu nedenden dolayı Azerbaycan ekonomisinde büyük bir bozulma ve dağılma meydana gelmiştir. 1994 bir yandan Ermenistan'la ateşkesin imzalanması diğer taraftan ise siyasi istikrarın sağlanmasından sonra devletin en önemli amacı ekonominin istikrara kavuşmasıdır. Kriz döneminde en başlıca sorunlar aşağıdakiler olmuştur:

- 1.Pazar ekonomisine geçiş süreci
2. Karabağ savaşı
3. Siyasi istikrarın olmaması

Bundan sonra devletin ilk amacı Azerbaycan petrolünü dünya pazarlarına aktarmaktır. Bunun için 20 Eylül 1994 tarihinde "Asrın Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmada temel amaç Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile dünyanın en önemli petrol kuruluşları arasında "Hazar Denizinin Azerbaycan'a ait bölümünde Güneşli, Çırağ, Azeri yataklarının birlikte işlenmesi ve paylaşılması hakkında" idi. Kriz döneminde en başlıca sorunlar aşağıdakiler olmuştur (Aras, 2010: 15-20).

Azerbaycan ekonomisinde 1995 senesinden itibaren başlayan büyüme 2000'li yıllarda da daha hızlı şekilde olmuştur. Bu büyüme 2014 yılına kadar devam etmişti. 2014 yılında GSYİH 75,2 milyar Dolar olmuştur. 2015 yılında dünya pazarlarında petrol fiyatlarında büyük düşüş yaşanması neticesine Azerbaycan'ın para birimi olan Manat 2 kez devalüasyona uğramıştı. Tablo 1'de görülebileceği gibi bunun sonucu olarak GSYİH yaklaşık %30'luk sert bir düşüş ile 53,0 milyar Dolar seviyesine gerilemişti. GSYİH'daki bu düşüş 2017 yılına kadar devam etmişti (Hasanzade, 2004: 29).

Tablo 1

Azerbaycan'ın Genel Makroekonomik Görünümü (1995-2017)

Yıl lar	GSY İH (Mln \$)	Kişi Başına Düşen GSYİ H(\$)	Dış Borç (Mln Manat)	Döviz Kuru \$/Manat	Bütçe Açığı (Mln Manat)	Dış Ticaret Açığı(Mln \$)	Para Arzı (Mln Manat)	Enflasyon (%)	Faiz Oranları (%)
1995	3314	282,1	-	0,89	-126,2	-30,5	-	-	-
1996	3052	357,2	-	0,82	-92,3	-329,3	-	-	-
1997	3177	409,2	-	0,80	-94,9	-13,1	-	-	-
1998	3963	441,5	-	0,77	-81,2	-470,4	-	-	-
1999	4446	480,1	-	0,87	-111,6	-106,2	-	-	7,2
2000	4581	593,2	19,7	0,91	-55,1	573,1	-	1,8	9,2
2001	5273	661,7	21,0	0,95	-18,4	883,1	-	1,8	11,2
2002	5708	747,5	20,0	0,98	22,1	501,9	-	2,7	8,2
2003	6236	872,7	19,6	0,99	13,9	-35,8	-	2,1	6,9
2004	8681	1030,4	17,9	0,98	7,5	99,6	-	6,6	8,4
2005	13246	1494,3	11,4	0,92	9,6	136	-	9,5	6,8
2006	20983	2208,2	8,1	0,87	88,1	1105,5	1429,8	8,2	7,7
2007	33050	3296,6	6,2	0,84	-92,7	344,7	2901,5	16,6	7,4
2008	48852	4603,7	4,9	0,8	-14	40586	4414,7	20,8	6,8
2009	44291	4033,2	6,2	0,8	-221,4	8578,3	4501,6	1,4	10
2010	52903	4753	5,8	0,8	-552,1	19959,5	5782,2	5,7	8,1
2011	65952	5752,9	5,7	0,79	384	24649,7	7647,3	7,8	8,7
2012	69684	5966,1	6,4	0,78	171,9	24507,7	9766,3	1	8,5
2013	74164	6258,3	6,4	0,78	449,7	22129,1	11022	2,4	8,1
2014	75244	6268	7,7	0,78	-393	21032,1	10834,	1,5	8,9
2015	62074	5706,6	23,6	1,55	279,2	7375,6	5405,2	4,1	9,3
2016	37894	6269,6	45,1	1,95	153,9	4618,4	6949,1	12,5	15
2017	40487	7205	51,8	1,70	85772	6693,6	8128,6	13	15

Kaynak: ADİK,2017

Not: 1. Manat Azerbaycan'ın Para Birimidir

2.2. Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Sektörü

2.2.1. Azerbaycan'da Petrol Üretimi

Zengin doğal enerji kaynaklarına, özellikle de petrol rezervlerine sahip olan Azerbaycan 71 yıl planlı sisteme göre idare edilmiş ve Rusya'nın ihtiyacını karşılamak amacıyla üretimi şekil almıştı. Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı 1991 senesinden sonra açık piyasa ekonomisine geçiş yapmış ve yabancı sermaye önem kazanmaya başlamıştı. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi olan SOCAR 15 farklı ülkede 27 den fazla şirketle anlaşmaya girmiştir. Tablo 2 ve 3'den referans alınarak Azerbaycan'da petrol üretimine baktığımızda 1995 yılında 9 milyon ton olduğu halde, 2010 yılında bu rakam 50 milyon tona ulaşmıştır. Üretimin bu kadar artması azerbaycanın toplam ihracat gelirlerinin artmasına büyük etki göstermiştir (Oruclu, 2015: 55).

Tablo 2

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Petrol Üretimi

Yıllar	Petrol Üretimi (mln ton)	Yıllar	Petrol Üretimi (mln ton)	Yıllar	Petrol Üretimi (mln ton)
1992	11	2001	14,9	2010	50,8
1993	10,2	2002	15,3	2011	45,6
1994	9,5	2003	15,3	2012	43,3
1995	9,1	2004	15,5	2013	43,4
1996	9,1	2005	22,2	2014	42
1997	9	2006	32,2	2015	41,6
1998	11,4	2007	42,5	2016	41
1999	13,8	2008	44,5	2017	38,6
2000	14	2009	50	2018	36,8

Kaynak: ADİK, 2018.

Tablo 3 bu bağlamda doğalgaz üretimindeki zaman içerisinde ciddi artışlar kaydedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisinin doğal kaynak bağımlılığındaki artış göz önüne serilebilemetektir.

Tablo 3

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Doğalgaz Üretimi(1992-2018)

Yıllar	Doğalgaz Üretimi (mln ³)	Yıllar	Doğalgaz Üretimi (mln ³)	Yıllar	Doğalgaz Üretimi (mln ³)
1992	7,8	2001	5,5	2010	26,3
1993	6,8	2002	5,1	2011	25,7
1994	6,3	2003	5,1	2012	26,7
1995	6,6	2004	4,9	2013	29,2
1996	6,3	2005	5,7	2014	29,5
1997	5,9	2006	9	2015	29,1
1998	5,5	2007	16,8	2016	29,3
1999	5,9	2008	23,3	2017	28,5
2000	5,6	2009	23,5	2018	30,4

Kaynak: ADİK, 2018.

2.2.2. Azerbaycan Ekonomisine Petrol Sektörünün Etkileri

Azerbaycan bağımsızlığının kazanıldığı yıllarda ekonomide büyük bir kriz ile karşılaştı. Azerbaycan petrol ihraç etmeye başladıktan ekonomide dönüm noktası olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında yani 1990-1995 yıllarında sıra ile ekonomide %12, %0.7, %22.7, %23.1, %19.7 ve %11.8 oranında küçülme olmuştur. Azerbaycan'da GSYİH 1990-1995 yıllarında %60 oranında azalmıştır. Tablo 4 dikkate alındığında, 1995 yılına kadar petrol üretiminde düşüş yaşandığı görülmektedir. 1995 yılında toplamda 9 milyon ton petrol üretilmiştir. Bunun sonucunda bütçe gelirleri 1990 yılının %32.9 oranından 1995 yılında %15 oranına inmiştir. Enflasyon %1.300'ler düzeyine yükselmiştir Azerbaycan ekonomisinin gelişmesi için lokomotif bir sektöre ihtiyaç var idi. Azerbaycan için bu sektör petrol ve doğalgaz sektörü olmuştur. 1994 yılında imzalanan "Asrın Anlaşması"yla Azerbaycan'da petrol sektörüne yapılan yatırımların artması GSMH artmasına neden olmuştur. 1994-2004 yılları arasında Azerbaycan'da petrol sektörüne 12.6 milyar dolar yabancı şirketler tarafından yatırım yapılmıştır. Bunun neticesinde toplam sanayi üretiminde petrol sektörünün payı 1990 yılında %10.1, 1995 yılında %45.2, 2000 yılında %71.8, 2001 yılında %73.1, 2002 yılında 72.3, 2003 yılında ise %71.5 olmuştur. Petrol sektörü Azerbaycan ekonomisine olumlu etkileri 2015 yılına

kadar sürmüştür.2015 yılında yaşanan petrol fiyatlarındaki düşüşler Azerbaycan'da devalüasyona neden olmuştur ve Azerbaycan'da yaşanmıştır.Petrol gelirlerinin Azerbaycana bağımsızlığın ilk yıllarında pozitif anlamda büyük etkisi olsada daha sonra bu etki bağımlılık haline dönüşmüştür (Bayramov, 2007: 5).

Tablo 4

Azerbaycan'da Petrol Sektörünün GSYİH'da Payı (2000-2017)

Yıllar	GSYİH mln(\$)	Petrol Sektörü mln(\$)
2000	5,2	1,3
2001	5,7	1,6
2002	6,2	1,8
2003	7,2	2,1
2004	8,6	2,6
2005	13,2	5,5
2006	20,9	10
2007	33	15,9
2008	48,8	22,2
2009	44,2	16
2010	52,9	20,4
2011	65,9	25,8
2012	69,6	24,4
2013	74,1	23,7
2014	75,2	21,4
2015	62,9	15,3
2016	37,8	19,5
2017	40,8	25

Kaynak: ADİK, 2017.

2.3. Azerbaycan'da Petrol dışı Sektörlerin Değerlendirilmesi

2.3.1. Azerbaycan Ekonomisinde Tarım Sektörü

Azerbaycan ekonomisinin petrolden sonra en önemli sektörü tarımdır. Azerbaycan'da çalışan nüfusun %36'ı bu sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım petrolden sonra ihracatta en önemli ikinci sektördür. Fakat toplam ihracatta tarımın payı yıldan-yıla

azalmaktadır. Devlet İstatistik Komitesi verilerine bakıldığında 2007 yılında tarımın ihracatta payı yalnızca %8 olmuştur. 1990'ların başında ihracatta tarım sektörünün payı %30 oranında olmuştur. Fakat bağımsızlıktan sonra petrol sektörüne yapılan yatırımlar nedeni ile tarım sektörünün ekonomideki payı gittikçe azalmıştır. Tablo 5 dikkate alındığında, tarım sektörü 1990 yılında GSYİH'nin %26'sını oluşturduğu görülmektedir. 1995 yılında başlayarak tarım sektörünün GSYİH'da düşüşü başlamıştır. Azerbaycan ekonomisini petrol bağımlılığının artmasından tarım sektörüne devlet desteğinin yeterli düzeyde olmamıştır. Bu nedenden dolayı ekonomide tarım sektörünün payı 2015 kadar hep azalmıştır. 2015 yaşanan devalüasyon neticesinde devlet ülke ekonomisini petrol bağımlılığından kurtararak petrol dışı sektörlerin gelişmesini desteklemiştir. Azerbaycan petrol dışı sektörler içerisinde en önemlisi tarım sektörüdür.2015'den başlayarak devlet bu sektöre yatırımlarını artırarak bu sektörün gelişmesine büyük önem göstermiştir (Musayev ve Atamov, 2013: 152).

Tablo 5

Azerbaycan'da Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımlar ve Tarım Sektöründe Çalışanların Sayısı (2000-2017)

Yıllar	Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımlar (Milyon Manat)	Tarım Sektörüne Yapılan Yatırımlar (%)	Tarım Sektöründe Çalışanların sayı (bin kişi)	Tarım Sektöründe Çalışanların sayısı (%)
2000	3,4	0,3	1509,4	39,2
2001	13,0	1,1	1521,7	39,1
2002	40,0	1,9	1530,4	38,9
2003	12,2	0,3	1546,1	38,9
2004	20,7	0,4	1551,6	38,6
2005	46,1	0,8	1573,6	38,7
2006	10,1	0,2	1583,2	38,5
2007	4,2	0,1	1597,6	38,4

2008	66,2	0,7	1611,3	38,2
2009	30,5	0,4	1628,6	38,1
2010	113,8	1,2	1655,0	38,2
2011	225,9	1,8	1657,4	37,9
2012	499,0	3,2	1673,8	37,7
2013	707,8	4,0	1677,4	37,1
2014	2221,7	12,6	1691,7	36,7
2015	2123,5	13,3	1698,4	36,4
2016	2831,8	17,9	1729,6	36,3
2017	2746,0	15,8	1752,9	36,4

Kaynak: ADİK, 2017.

Tarım sektörü üzerine bir inceleme yapıldığında, Azerbaycan oldukça olumlu doğal şartlara sahiptir. Azerbaycan'ın yüzölçümü 86.6 bin km²'dir ve bu toprakların 45,9 bin km²'si tarım için elverişli arazilerden oluşmaktadır. Mevcut durumda 16,2 bin km²'lik arazide tarımsal üretim yapılmaktadır. Bu rakam toplam potansiyel tarım arazisini %32'si anlamına geliyor. Bu arazinin 10,9 bin km²'sinde sulu tarım için elverişlidir. Toplam sulanabilir alanın ise 32 bin km² olduğu hesaplanmıştır. Toplam ormanlık arazilerinin alanı 10,4 bin km²'dir. Azerbaycan'da modern tarım tekniklerinin kullanılmaması sebebiyle, mevcut potansiyelinden yeterince faydalanamamaktadır. Azerbaycan'da petrol ve doğal gazdan sonra en önemli sektörü tarım sektörüdür. Bu sektör ülkede en fazla istihdamı sağlayan sektördür. Fakat bu sektör, yapısal yetersizlikler ve yatırım yetersizliği sebebiyle yeterince gelişmiyor (Valiyev, 2008: 137).

2.3.2. Azerbaycan Ekonomisinde Sanayi Sektörü

Azerbaycan'da sanayi GSYİH'nin oluşumunda en önemli sektörlerden biridir. Sanayi sektörünün GSYİH'de payının yüksek olmasının nedeni Azerbaycan'da petrol üretimine bağlı madencilik alt kesiminin yüksek bir orana sahip olmasıdır. Bağımsızlıktan önce Azerbaycan ekonomisinde sanayi sektörünün katkısı yüksek olmuştur. 1988'de milli gelirin %42,1'i sanayi sektörüne ait olmuştur. Diğer sektörlerde olduğu gibi sanayi sektöründe de, 1995 yılına kadar çok büyük düşüşler yaşanmıştır. Azerbaycan zengin doğal kaynaklara sahiptir. Bundan dolayı sanayi yapılanması genel

anlamda petro-kimya, kimya ve makine gibi alanlar daha çok gelişmiştir. Azerbaycan'da sanayinin daha çok petrol ile alakalı olmasından dolayı bu sektöre yapılan yatırımlar 2004 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2000 yılında sanayi sektörüne yapılan yatırım 0,02 milyon manat olduğu halde, 2017 yılında 4591,2 milyon manat olmuştur. Sanayi sektörünün GSYİH'da payı % 2000 yılında %36 olduğu halde,2007 yılında %59,7 olmuştur. Tablodan görüldüğü gibi sanayi sektörünün istihdamdaki payında çokta farklılık olmamıştır (Tutak, 2014: 56).

Tablo 6 incelendiğinde, 1990-2005 yılları arasında hesaplanan sanayi ürünleri hacmi rakamsal olarak arttığı görülmektedir. Ancak bu dönemin, özellikle 1990'lı yılların hiper-enflasyon zamanlarına baktığımızda cari fiyatlara bağlı artışın çok anlamlı olmadığı görülmektedir. 1990-2005 yılları arasında sanayi sektöründe faaliyette bulunan toplam işletmelerin sayısı 1969'dan 2571'e çıkmıştır (Bağırzade, 2018: 6).

Tablo 6

Azerbaycan'da Sanayi Sektörünün Görünümü (2000-2017)

Yıllar	GSYİH'da Sanayi Sektörünün Payı(mln manat)	GSYİH'da Sanayi Sektörünün Payı (%)	Sanayi Sektörüne Yapılan Yatırımlar(mln manat)	Sanayi Sektörüne Yapılan Yatırımlar(%)	Sanayi Sektöründe Çalışanların Sayısı(Bin Kişi)	Sanayi Sektöründe Çalışanların Payı(%)
2000	1699,0	36	0,02	37,4	277,7	7,2
2001	1999,6	37,6	0,02	35,7	277,4	7,1
2002	2270,1	37,4	0,32	36,6	282,0	7,2
2003	2666,9	37,3	2,28	39,4	279,7	7
2004	3268,6	38,3	96,6	79,2	289,3	7,2
2005	6201,9	49,5	105,9	46,4	292,5	7,2
2006	10768,3	57,4	463,8	72	302,7	7,4

2007	16926,9	59,7	645,9	71,0	311,0	7,5
2008	23574,0	58,7	826,5	75,0	318,0	7,5
2009	17510,2	49,2	572,8	61,7	312,2	7,3
2010	21942,2	51,7	670,1	69,2	306,2	7,1
2011	28010,7	53,8	827,6	70,7	306,9	7,0
2012	27040,4	49,4	1632,1	77,5	313,3	7,0
2013	26441,7	45,4	3008,0	79,4	324,4	7,2
2014	24169,4	41,0	3917,2	79,6	324,2	7,0
2015	17912,4	32,9	4176,0	72,4	321,4	6,9
2016	22398,0	37,1	4296,7	68,9	338,2	7,1
2017	28087,3	40,1	4591,2	61,4	345,3	7,2

Kaynak: ADİK,2017

2.3.3. Azerbaycan Ekonomisinde İnşaat Sektörü

Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanması ile büyük binalar, hastahane, spor kompleksleri ve gençlik merkezlerinin yapılmasına başlanmıştır.1995 senesinde enerji sektörüne yapılan dış yatırımlar ile birlikte inşaat sektöründe olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İnşaat sektörüne yapılan yatırımların %75,5'i yabancı yatırımcılar tarafından yapılmıştır. Geri kalan payın büyük kısmı ise Azerbaycan'ın kendi inşaat şirketleri olan Azerenerjitikinti, Azersutikinti, Socar ve Azersenayetikinti tarafından yapılmaktadır. Aynı zamanda birçok Türk şirketi Azerbaycan'ın inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'da inşaat sektörüne yapılan yabancı yatırımların yaklaşık %20,1'si Türk firmaları tarafından yapılmaktadır.

Tablo 7 dikkate alındığında, Azerbaycan inşaat sektörünün GSYİH'da payı 2000 yılından sonra artmaya başlamaktadır. Ancak bazı yıllarda durgunluk olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da inşaat sektörüne yapılan yatırımlar 2000 yılında 3,4 milyon manat olduğu halde, 2016 yılında bu rakam 2831,8 milyon manata ulaşmıştır. Azerbaycan'da 2015 yaşanan devalüasyon neticesinde bazı Türk inşaat şirketleri Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenden dolayı 2017 yılında inşaat sektörüne yapılan yatırımlar azalmıştır. İnşaat sektöründeki istihdama geldikte ise, bu sektörde çalışanlar 2006 yılında 1,3 bin kişi olduğu halde, 2015 yılında 46,1 bin kişi

olmuştur. Fakat 2015 yılından itibaren çalışan sayısı düşüşe geçmiştir (Karaca vd, 2016: 37).

Tablo 7

Azerbaycan'da İnşaat Sektörünün Görünümü (2000-2017)

Yıl	GSYİH'da İnşaat Sektörünün Payı(mln manat)	GSYİH'da İnşaat Sektörünün Payı(%)	İNŞAAT Sektörüne Yapılan Yatırımlar(mln manat)	İNŞAAT Sektörüne Yapılan Yatırımlar (%)	İNŞAAT Sektöründe Çalışanların Sayısı(Bin Kişi)	İNŞAAT Sektöründe Çalışanların Sayısı(%)
2000	308,0	6,5	3,4	0,3	0,00	0,7
2001	310,7	5,8	13,0	1,1	0,00	0,8
2002	528,0	8,7	40,0	1,9	0,02	0,7
2003	802,0	11,2	12,2	0,3	0,04	0,8
2004	1062,1	12,5	20,7	0,4	0,2	0,8
2005	1126,8	9,0	46,1	0,8	0,6	0,8
2006	1445,5	7,7	10,1	0,2	1,3	0,8
2007	1825,4	6,4	4,2	0,1	4,9	0,8
2008	2800,3	7,0	66,2	0,7	7,1	0,8
2009	2554,3	7,2	30,5	0,4	10,7	0,8
2010	3439,7	8,1	113,8	1,2	3,4	1,3
2011	4141,0	8,0	225,9	1,8	13,0	1,3
2012	5507,9	10,1	499,0	3,2	40,0	1,3
2013	6753,7	11,6	707,8	4,0	12,2	1,3
2014	7454,4	12,6	2221,7	12,6	20,7	1,3
2015	6499,5	12,0	2123,5	13,3	46,1	1,3

2016	6338,9	10,5	2831,8	17,9	10,1	1,3
2017	6687,2	9,5	2746,0	15,8	4,2	1,3

Kaynak: ADİK, 2017.

BÖLÜM 3. VERİ VE YÖNTEM

3.1. Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Sektörüne Bağımlılık

Dünyada bazı ülkeler zengin doğal kaynaklara sahiptir ve bu onların ekonomilerini geliştirmek için büyük avantaj taşımaktadır. Bu kaynaklar içerisinde en önemlileri petrol ve doğalgaz kaynaklarıdır. Özellikle Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Venezuela, Meksika, Nijerya, Rusya, İran gibi bazı ülkelerin başlıca gelir kaynaklarını petrol gelirleri oluşturmaktadır. Bu kaynakların kullanılması neticesinde ihracat gelirlerinin artması neticesinde ülkede yaşam standartlarının yükselmesi ve bundan dolayı reel ücretlerinin artması gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Manafov (2008) yaptığı çalışmada Azerbaycan'da petrol sektörünün ekonomik büyümeye büyük etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, petrol sektörü 1995 yılında GSYİH'nin %16.4'ünü oluşturmakla birlikte, günümüzde bu pay daha da yükselmiştir.

Azerbaycan'da petrol üretimi ve ihracatı son dönem itibariyle önemli oranlarda artmıştı. Dünyada ilk defa modern yöntemler ile petrol kuyusu kazılan ülke Azerbaycan'dır. Azerbaycan SSCB döneminde merkezi sistemin yakıt ihtiyacının büyük kısmını karşılamaktaydı. 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra hem siyasi hem de iktisadi başarının elde edilmesi için petrol üretimi yabancı yatırımcılara açılmıştı. 1992 yılında Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kurulmuştu. Bunun neticesinde kısa sürede karada ve denizde birçok petrol ve doğalgaz anlaşmaları imzalanmıştı. Bu anlaşmalar içerisinde en büyük proje 1994 yılında gerçekleştirilen "Asrın Anlaşması" olmuştu. Bu anlaşma neticesinde BP, Exxon, Amoco, Lukoil, Pennzoil, TPAO, Ramaco gibi şirketler Azerbaycan petrol sanayisine 7.4 milyar ABD doları yatırım yapmışlardı (Lonleey, 2012: 194).

Azerbaycan zaman içerisinde petrol ihracatından elde edilen gelirlerin artması ile birlikte ekonomik büyüme ile karşı karşıya kalmıştı. Verilere baktığımızda son 10 yılda petrol ihracat gelirleri toplam gelirler içinde en az %80, GSYİH içinde ise %50 yeri tutuyor. Fakat devletin petrol sektörüne yatırımlarının artırması sonucunda petrol dışı sektörlerde bir durgunluk oluşturdu. Bu durgunluk ortadan kalkması için petrol sektöründen gelen gelirlerin petrol dışı sektörlerin geliştirilmesinde kullanılması gerekiyor (Aras, 2003: 12).

3.2. Veri ve Yöntem

Tezde Azerbaycan ekonomisinin petrol üretimi ve ihracatına bağımlılığının ilişkisi test edilmektedir. Bu bağlamda, petrol ihracı ve fiyatının GSYİH gibi değişkenler üzerine etkisi incelenmektedir. Çalışmada bağımlı değişkenler GSYİH ve toplam ihracat, bağımsız değişkenler ise petrol ve petrol ürünleri ihracı, petrol fiyatları ve petrol üretimidir. GSYH Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonraki yıllarda ülke dahilinde üretilen toplam üretiminin dolar üzerinden reel değeridir. Toplam ihracat yıllık ihraç olunan malların dolar üzerinden reel değeridir. Petrol fiyatları yıllık ortalama 1 varil petrolün dolar cinsinden reel değeridir. Petrol üretimi Azerbaycan'ın 1 yıl içerisinde ihraç ettiği toplam ham petroldür. Petrol ve petrol ürünleri ihracat geliri ülkede petrol ve petrol sektöründen elde edilen toplam gelirlerin dolar üzerinden reel değeridir.

Çalışmada kullanılan veriler, Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu (ADİK)(<https://www.stat.gov.az>) ve Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) resmi sitesinden temin edilmiştir (<http://www.socar.gov.az/>). Ekonometrik inceleme için Stata 13 paket programı kullanılmıştır. İlgili modellerde, bağımlı ve bağımsız değişkenler değişkenlerdeki ölçek farkları ve hareketlilikler nedeniyle literatürdeki Oruçlu (2016) gibi logaritmali olarak kullanılmıştır.

Tablo 8

Ekonometrik İncelemede Kullanılan Değişkenlerin Tanımları

Değişkenler	Yıllar	Birim
GSYİH	1991-2017	Mln \$
İhracat	1991-2017	Mln \$
Petrol Fiyatları	1991-2017	\$
Petrol Üretimi	1991-2017	Bin Ton
Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı	2000-2017	Mln \$

Kaynak: ADİK, 2017 ve SOCAR, (2017).

Tezde Azerbaycan ekonomisinin petrol sektörü ile ilişkisi şu şekildeki modeller ile incelenecektir:

$$LGSYİH_t = b_0 + b_1 LPETROL FİYATLARI_{t+u_t} \quad (1)$$

Model 1)'de petrol fiyatlarındaki değişimin Azerbaycan'ın ekonomik büyümesini nasıl etkilediği test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol fiyatlarındaki yükselişin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi bağlamında petrol fiyatlarının değişiminin önemini göstermektedir.

$$LGSYİH_t = b_0 + b_1 LPETROL ÜRETİMİ_{t+u_t} \quad (2)$$

Model 2)'de Azerbaycan'ın petrol üretiminin ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol üretimindeki artmanın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi bağlamında petrol üretiminin artmasının önemini göstermektedir.

$$LGSYİH_t = b_0 + b_1 LPETROL VE PETROL ÜRÜNLERİ İHRACI_{t+u_t} \quad (3)$$

Model 3)'de Azerbaycan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracının ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol ve petrol ürünleri ihracının artmasının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi bağlamında petrol ve petrol ürünleri ihracatının artmasının önemini göstermektedir.

$$LİHRACAT_t = b_0 + b_1 LPETROL FİYATLARI_{t+u_t} \quad (4)$$

Model 4)'de petrol fiyatlarındaki değişimin Azerbaycan'ın toplam ihracatını nasıl etkilediği test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol fiyatlarındaki yükselişin toplam ihracatı olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın toplam ihracatı bağlamında petrol fiyatlarının değişiminin önemini göstermektedir.

$$LİHRACAT_t = b_0 + b_1 LPETROL ÜRETİMİ_{t+u_t} \quad (5)$$

Model 5)'de Azerbaycan'ın petrol üretimini ve bunun Azerbaycan'ın toplam ihracatı üzerindeki etkisi test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol üretimindeki artmanın toplam ihracatı olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın toplam ihracat bağlamında petrol üretimini artmasının önemini göstermektedir.

$$L\dot{I}HRACAT_t = b_0 + b_1 LPETROL VE PETROL \dot{U}R\dot{U}NLERI \dot{I}HRACI_{t+u_t} \quad (6)$$

Model 6)'de Azerbaycan'ın petrol ve petrol ürünleri ihracatının ve bunun Azerbaycan'ın toplam ihracatı üzerindeki etkisi test edilmektedir. Burada b_1 katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. b_1 katsayısının pozitif olması, petrol ve petrol ürünleri ihracatının artmasının toplam ihracatı olumlu etkilediği anlamına gelmektedir. Bu durum Azerbaycan'ın toplam ihracat bağlamında petrol ve petrol ürünleri ihracatının artmasının önemini göstermektedir.

İlgili modellerdeki ilişkilerin testi bağlamında çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. En temel sorun değişkenlerin trend içermesi nedeniyle sahte regresyon ve ilişkilerin ortaya çıkmasıdır. Bu durum modellerin ifade ettiği ilişkinin sadece kısa dönemli bir yapı arz etmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla ilk olarak değişkenlerin trend içerip içermediği birim kök testleri incelenmelidir. Daha sonrasında değişkenler arasındaki ilişkilerin sahte olup olmadığı eşbütünleşme testleri ile değerlendirilmelidir. Bu bağlamda çalışmada ilgili modellerin incelenmesinde birim kök ve eşbütünleşme testleri değerlendirilecektir.

3.2.1 Durağanlık İncelemesi

Durağanlık, zaman içinde serilerin belli bir değere yaklaşmasını başka bir ifadeyle serilerin sabit bir ortalamaya, sabit bir varyansa ve gecikme seviyesine bağlı bir kovaryansa sahip olmasını ifade eden bir kavramdır. Durağan özellik gösteren veya birim kök içermeyen zaman serileri her gecikme dönemi için sabit bir ortalamaya, varyansa ve kovaryansa sahip serilerdir. Durağanlığın ya da birim kökün test edilmesi için farklı yöntemler geliştirilmiştir. Augmented Dickey Fuller (ADF) testi en sık kullanılan testlerdendir (Baloğlu, 2015: 44).

3.2.2. GeniştirilmişDickey-Fuller (ADF) Testi

1981 yılında Dickey-Fuller tarafından geliştirilen Geniştirilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller) Testi (ADF Testi), durağanlık düzeyi belirlenecek serinin, kendi gecikmeli değeri ile gecikmeli farklarının modellenmesini içerir (Kıdemli, 2018, 73).

Birim kök testinin hipotezleri şu şekildedir;

H0: $p \geq 1$ (Seri durağan değildir, birim kök vardır)

H1: $p < 1$ (Seri durağandır)

Dickey-Fuller testinin uygulanabilmesi için hata terimlerinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmaması gerekir. Zaman serilerinin gecikmeli değerleri alınarak hata terimlerinde otokorelasyon sorunu engellenebilir. Bu bağlamda modelde gecikmeli değişkenin uygun gecikme seviyesi Akaike ve Schwarz bilgi kriterleriyle tespit edilmektedir. Bu testin denklemi aşağıdaki şekildedir (Kıdemli, 2018, 73):

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta t + \gamma_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_1 \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

Denklemlerde Y; bağımlı değişken mantığı ile ele alınan ve durağanlığını test edilen değişken, Δ dereceye göre fark alma işlemi ve zaman değişimini, α , γ , δ ve β katsayıları, t zaman değişkenini, ε hata terimi ve $i=1,2,3,\dots,k$ ifadesi, seçili değişkenlerdeki otokorelasyon probleminin çözümünde optimal gecikme uzunluğu olarak ifade edilmektedir.

3.2.3. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

İktisadi ve ekonomik analizler yapılırken değişkenlerin belirli bir trend içermesi sahte regresyon ilişkisi elde edilmesine yol açmaktadır. Bu sorunu tespit etmek için birim kökleri testi geliştirilmiştir. Bu şekilde durağan olmayan serilerin kendi aralarındaki ilişkinin sahte olup olmadığının tespitinde eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisinin tespiti bağlamında Engle ve Granger tarafından ilk incelemeler yapılmıştır.

Engle ve Granger'a göre değişkenlerin durağanlığının bulunmaması durumunda doğrusal birleşim değeri durağan olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, X_t ve Y_t gibi düzey

değerinde trend içeren iki değişkenin ortak modelinin hata teriminin durağan olması durumunda eşbütünleşme durumu ortaya çıkabilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen test ile ADF testi ile denklem oluşturulduktan sonra elde edilen hata terimlerinin durağanlığı test edilerek gerçekleştirilmektedir. Hata terimi konusundaki denklem şu şekildedir (Aliyev, 2018:57):

$$\Delta \hat{u}_t = \alpha_t \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

Bu modele bağlı olarak α katsayısının birine yakınlığı ve dolayısıyla durağan olup olmaması sahte ilişki konusunda bilgi verebilmektedir. Durağan olan bir hata terimi iki değişken arasındaki ilişkinin sahte olmadığı veya uzun dönemli olduğunu göstermektedir. Tezde ifade edilen modellerde değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması durumunda Engle ve Granger tarafından geliştirilen yöntem ile eşbütünleşme ilişkisinin testi değerlendirilecektir.

3.2.4. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Literatürde sıklıkla kullanılan Engle-Granger (1987), Johansen (1988) gibi eşbütünleşme testleri değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması durumunda etkin sonuçlar vermektedir. Bu testler, değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olmasını gerektirmektedir. Ancak, uygulamada önemli engel taşıyan bu kısıt Peseran vd. (2001) tarafından önerilen ve farklı dereceden bütünleşik değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konmasına olanak sağlayan ARDL yaklaşımı ile giderilmiştir (Baloğlu, 2015: 39). Tezde değişkenlerin farklı düzeyde durağan olması durumunda ARDL yaklaşımı benimsenecektir.

ARDL Analizinin uygulaması üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşamada, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. İkinci aşamada eşbütünleşme ilişkisinin olduğu varsayımı altında, uzun dönem ve son aşamada ise, kısa dönem sonuçlar tespit edilmektedir (Kıdemli, 2018: 75).

BÖLÜM 4. ANALİZ SONUÇLARI

Bu bölümde ekonometrik analiz sonuçlarına yer verilmiştir. İlk önce serilerdeki birim kök yani durağanlık sağlanmış, ardından eşbütünleşme testi ile uzun dönem birlikte hareketlilik analiz edilmiştir.

4.1 Petrol Sektörünün Ekonomik Etkilerine Dair Model Sonuçları

Tablo 9

Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-istatistiği	Prob Değeri
LPetrol Fiyatları	2.31981	.2768701	8.38	0.000
Sabit	-7.028452	1.138759	6.17	0.000

Tablo 9’da gösterilen sonuçlara göre, petrol fiyatları artması ekonomik büyümeye pozitif anlamda etki göstermektedir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

Tablo 10

Petrol Üretiminin GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	StandartHata	T-istatistiği	Prob Değeri
LPetrol Üretimi	2.127594	1418938	14.99	0.000
Sabit	-4.09353	4447406	9.20	0.000

Tablo 10’da gösterilen sonuçlara göre, Azerbaycan’da petrol üretimi ekonomik büyümeye pozitif anlamda etki göstermektedir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

Tablo 11

Petrol ve Petrol Ürünler İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-istatististiği	Prob Değeri
L Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı	8691313	0500833	17.35	0.000
Sabit	1.313309	1244553	10.55	0.000

Tablo 11’de gösterilen sonuçlara göre, Azerbaycan’da petrol ve petrol ürünleri ihracı gelirleri ekonomik büyümeye pozitif anlamda etki göstermiştir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

Tablo 12

Petrol Fiyatlarının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-istatististiği	Prob Değeri
LPetrol Fiyatları	2.418018	2747003	8.80	0.000
Sabit	-8.396148	1.129834	-7.43	0.000

Tablo 12’de gösterilen sonuçlara göre, Azerbaycan’da petrol fiyatlarının artması ülkenin toplam ihracatına pozitif anlamda etki göstermiştir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

Tablo 13

Petrol Üretiminin Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-istatististiği	Prob Değeri
LPetrol	2.204035	1374491	16.04	0.000

Üretimi				
Sabit	-5.295181	4308094	-12.29	0.000

Tablo 13’de gösterilen sonuçlara göre, Azerbaycan’da petrol üretiminin artması ülkenin toplam ihracatına pozitif anlamda etki göstermiştir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

Tablo 14

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	T-istatististiği	Prob Değeri
LPetrol ve Petrol Ürünleri İhracı	1.041318	0276862	37.61	0.000
Sabit	1361138	0642786	2.12	0.050

Tablo 14’de gösterilen sonuçlara göre, Azerbaycan’da petrol ve petrol ürünleri ihracının artması ülkenin toplam ihracatına pozitif anlamda etki göstermiştir. Bu etkinin kısa ya da uzun dönem olduğunu tespit etmek için ADF ve eşbütünleşme testleri yapılacaktır.

4.2. ADF Testi Sonuçları

Tablo 15-20’de Modellerin ADF test sonuçları verilmiştir.

Tablo 15

Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

Durum	LGSYİH	Karar	LPetrol Fiyatları	Karar
I(0)-Düzy	0.9704	-	0.9951	-
I(1)-Birinci Fark	0.2778	-	0.8301	-

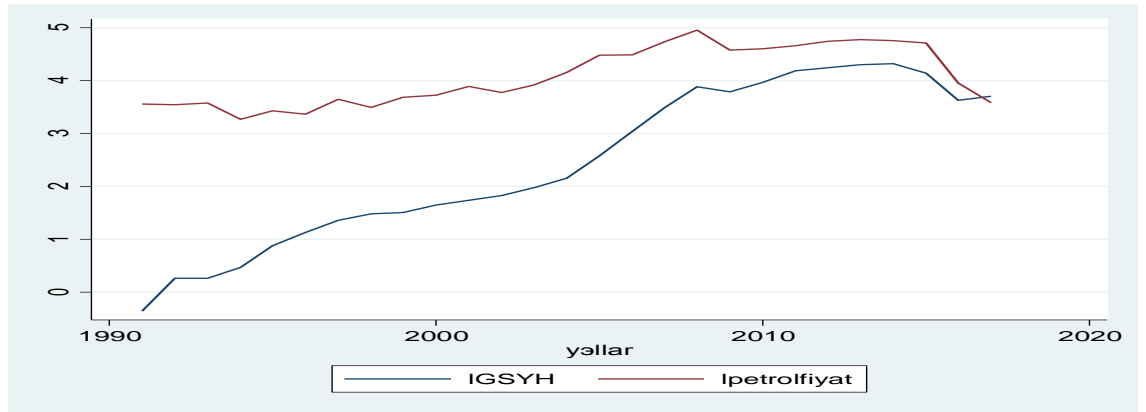
I(2)-İkinci Fark	0.0004	I(2)	0.0001	I(2)
-------------------------	--------	------	--------	------

Not: Karar için Prob Değeri Rapor Edilmiştir. % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Tablo 15’de gösterilen sonuçlar incelendiğinde, değişkenlerin ikinci dereceden farkının durağan olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1

Petrol Fiyatları ve GSYİH Değişkenlerinin Grafikselsel Gösterimi

Şekil 1’de Azerbaycan’da petrol fiyatları ile GSYİH arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol fiyatları ile GSYİH’in değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

Tablo 16

Petrol Üretiminin GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

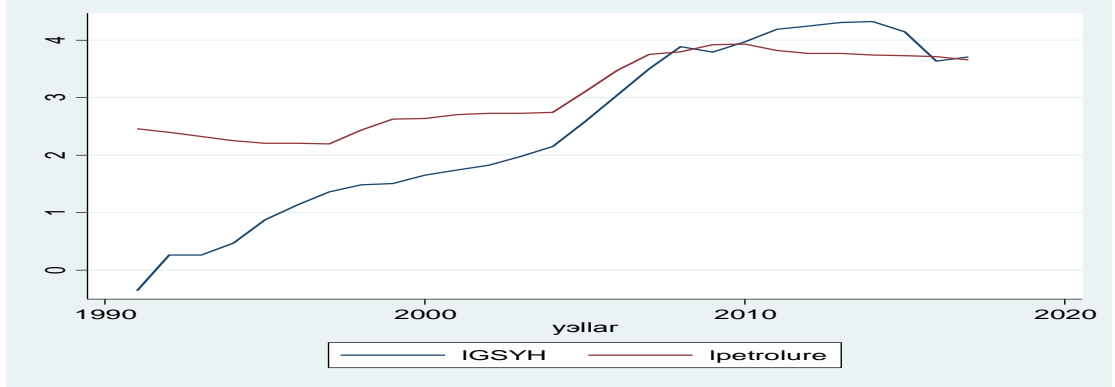
Düzeyler	LGSYİH	Karar	LPetrol Üretimi	Karar
I(0)-Düzy	0.9704	-	0.4574	-
I(1)-Birinci Fark	0.2778	-	0.3212	-
I(2)-İkinci Fark	0.0004	I(2)	0.0054	I(2)

Not: Karar için Prob Değeri Rapor Edilmiştir. % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Tablodaki sonuçlara baktığımızda değişkenler ikinci dereceden durağan hale getirilmiştir. Sonraki aşamada bu modele eşbütünleşme testi yapılacaktır.

Şekil 2

Petrol Üretimi ve GSYİH Değişkenlerinin Grafıksel Gösterimi

Şekil 2’de Azerbaycan’da petrol üretimi ile GSYİH arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol üretimi ile GSYİH’ın değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

Tablo 17

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

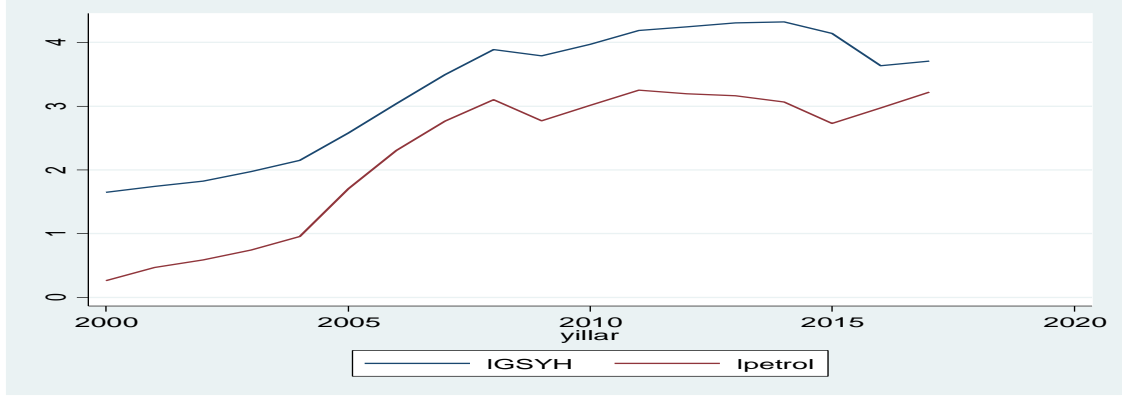
Düzeyle	LGSYİH	Karar	LPetrol ve Petrol Ürünleri İhracı	Karar
I(0)-Düzeyle	0.9673	-	0.8460	-
I(1)-Birinci Fark	0.3447	-	0.3039	-
I(2)-İkinci Fark	0.0658	I((2))	0.1151	-
I(3)-Üçüncü Fark	-	-	0.0006	I(3)

Not: Karar için Prob Değeri Rapor Edilmiştir. % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

ADF test sonuçlarına göre değişkenlerin düzey değerlerde durağan olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle Bağımlı değişken GSYH ikinci farkla bağımsız değişken Petrol ve petrol ürünleri ihracatı ise üçüncü farkla durağan hale gelebilmektedir. Bu model için sonraki kısımda ARDL eşbütünleşme testi kullanılacaktır.

Şekil 3

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı ve GSYİH Değişkenlerinin Grafiksnel Gösterimi

Şekil 3’de Azerbaycan’da petrol ve petrol ürünleri ihracı ile GSYİH arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol ve petrol ürünleri ihracı ile GSYİH’ın değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

Tablo 18

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

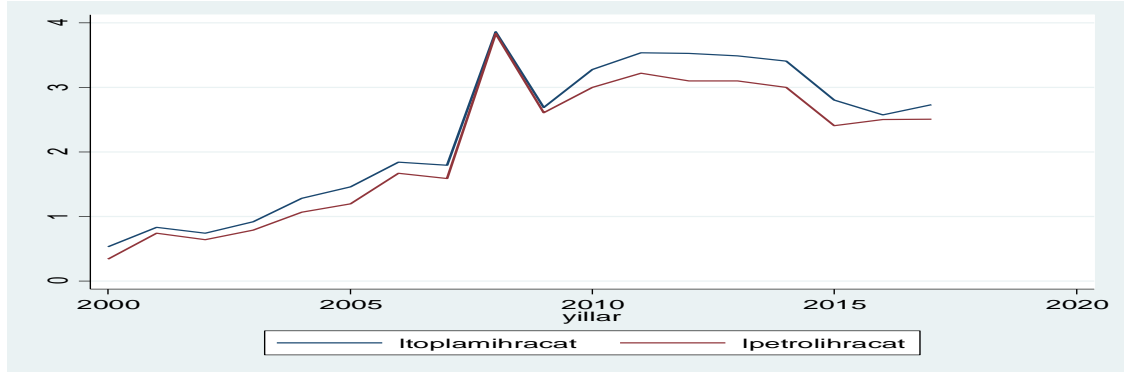
Düzeyler	LToplam İhracat	Karar	LPetrol ve Petrol Ürünleri ihracı	Karar
I(0)-Düzy	0.9880	-	0.9745	-
I(1)-Birinci Fark	0.0351	I(1)	0.0362	I(1)

Not: Karar için Prob Değeri Rapor Edilmiştir. % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre her iki değişkenin birinci farkları durağandır. Bu modele her iki değişken aynı seviyede durağan olduğu için Engle-Granger eşbütünleşme testi yapılacaktır.

Şekil 4

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı ve Toplam İhracat Değişkenlerinin Grafikselsel Gösterimi

Şekil 4’de Azerbaycan’da petrol ve petrol ürünleri ile toplam ihracat arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol ve petrol ürünleri ihracı ile toplam ihracatının değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

Tablo 19

Petrol Üretiminin Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

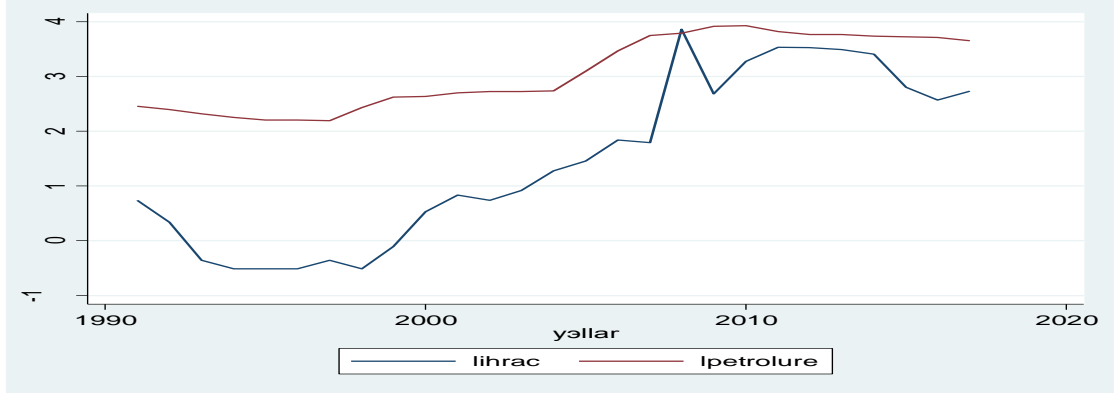
Düzeyler	LToplam İhracat	Karar	LPetrol Üretimi	Karar
I(0)-Düzy	0.5717	-	0.4574	-
I(1)-Birinci Fark	0.0400	I(1)	0.3212	-
I(2)-İkinci Fark	-	-	0.0054	I(2)

Not: Karar için Prob Değeri Rapor Edilmiştir. % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Tablo 19’a baktığımızda değişkenlerin düzey seviyede durağan olmadığı görülmektedir. Bu nedenle onlara durağan hale getirmek için birinci ve ikinci dereceden farkları alınmıştır. Değişkenler aynı dereceden durağan olmadıkları için onlara ARDL testi yapılacaktır.

Şekil 5

Petrol Üretimi ve Toplam İhracat Değişkenlerinin Grafiksnel Gösterimi

Şekil 5’de Azerbaycan’da petrol üretimi ile toplam ihracat arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol üretimi ile toplam ihracatın değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

Tablo 20

Petrol Fiyatlarının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ADF Test Sonuçları

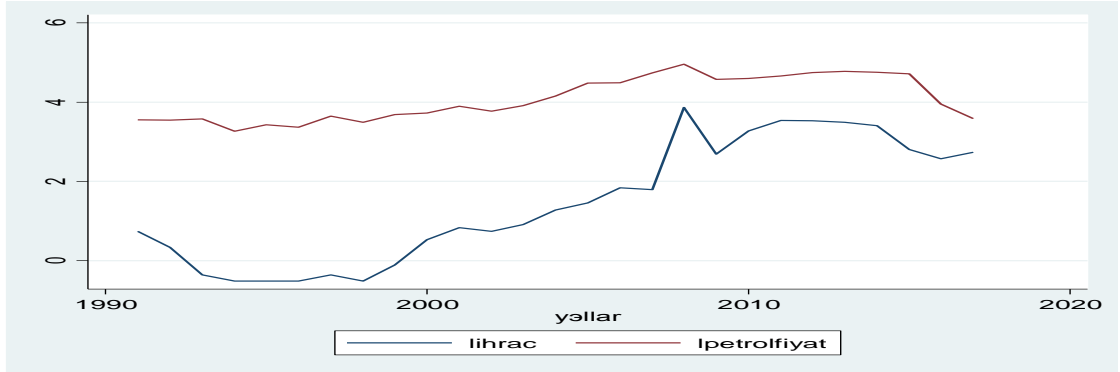
Düzeyler	LToplam İhracat	Karar	LPetrol Fiyatları	Karar
I(0)-Düzy	0.5717	-	0.9951	-
I(1)-Birinci Fark	0.0400	I(1)	0.8301	-
I(2)-İkinci Fark	-	-	0.0001	I(2)

Not: Karar için Prob değeri rapor edilmiştir. % 10 anlamlılık seviyesi kullanılmıştır.

Test sonuçlarını incelediğimizde değişkenlerin farklı dereceler ile durağan hale getirildiğini görmekteyiz. Bunun için sonraki kısımda bu modele ARDL eşbütünleşme testi yapılacaktır.

Şekil 6

Petrol Fiyatları ve Toplam İhracat Değişkenlerinin Grafikselsel Gösterimi

Şekil 6'de Azerbaycan'da petrol fiyatları ile toplam ihracat arasındaki bağıllık gösterilmiştir. Şekilde görüldüğü gibi petrol fiyatları ile toplam ihracatın değişimi arasında benzerlik mevcuttur.

4.2. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre petrol fiyatlarının GSYİH etkisi modeli, petrol üretiminin GSYİH etkisi modeli ve petrol ve petrol ürünleri ihracının toplam ihracata etkisi modellerinde değişkenlerin aynı düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Birim kök testlerinde seriler durağan hale getirilirken farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Yani seriler durağan hale getirilirken birbirleri ile olan gerçek ilişkileri de ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durumun engellenmesi ve seriler arasında ilişkinin belirlenmesi için Engle ve Granger (1987) eşbütünleşme testi yapılacaktır

Tablo 21

Petrol Fiyatlarının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Kritik Değerler			T-İstatistiği	Prob Değeri
%1	%5	%10	-5.250	0.0001
-4.380	-3.600	-3.240		

Not: % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Sonuçlara baktığımızda hata terimleri için eşbütünleşme olmadığına dair H0 hipotezi red edilebilmektedir. Engel ve Granger eşbütünleşme testi sonucuna göre Azerbaycan'ın

ekonomik büyümesi ile petrol fiyatları arasında kısa dönemli birlikte hareketlilik olduğu söylenilebilir.

Tablo 22

Petrol Üretimine GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Kritik Değerler			T-İstatistiği	Prob Değeri
% 1	%5	%10	-2.162	0.5114
-4.380	-3.600	-3.240		

Not: % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Tabloya baktığımızda göre, eşbütünleşik hata terimleri sayıları için $u_t = -4,380 < -3,600 < -3,240 < -2.162$ olduğu görülmektedir. Engle ve Granger eşbütünleşme testi sonucuna göre Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi ile petrol üretimi arasında sadece kısa dönemli bir birlikte hareketlilik vardır.

Tablo 23

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracatının Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin Engle- Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Kritik Değerler			T-İstatistiği	Prob Değeri
% 1	%5	%10	-0.001	1.0000
-4.380	-3.600	-3.240		

Not: % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.

Tablodan görüldüğü gibi eşbütünleşik hata terimleri için $u_t = -4,380 < -3,600 < -3,240 < -0.001$ sonucu ortaya çıkmaktadır. Engle ve Granger eşbütünleşme testi sonucuna göre Azerbaycan toplam ihracat gelirleri ile petrol ve petrol ürünleri ihracatı geliri arasında bir nedensellik ilişkisi sadece kısa dönemde mevcuttur.

4.3. ARDL Testi Sonuçları

Tablo 24'de petrol ve petrol ürünleri ihracatının gsyih üzerine etkisine ilişkin modelin ARDL kısa dönem sonuçları verilmiştir.

Tablo 24

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
LGSYİH	8439468	0.002
L1	-3115431	0.078
L2	4008511	0.008
L Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı	6502333	0.009

Not: % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır. L1 ve L2 GSYİH'nin Gecikme Değeridir.

Test sonuçlarına göre ülkenin ekonomik büyümesinde Petrol ve Petrol Ürünleri İhracından elde edilmiş gelirlerin büyük katkısı vardır. Taraflar arasında uzun dönemli nedensellik ve eşbütünleşme ilişkisi vardır. Sonuçlar istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 25

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
LGSYİH	-4675962	0.001
LPetrol ve Petrol Ürünleri İhracı	8572589	0.000
LGSYİH	3115431	0.078
LD	6502333	0.009

Not: % 10 Anlamlılık Seviyesi Kullanılmıştır.LD GSYİH'nin Gecikme Değeridir.

Tablodaki sonuçlara göre taraflar arasında pozitif bir ilişki var. Netice itibari ile petrol ve petrol ürünleri ihracından gelen gelir ülkenin ekonomik büyümesinde büyük pay sahibidir. Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme söz konusudur.

Tablo 26

Petrol ve Petrol Ürünleri İhracının GSYİH Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları

F İstatistik Katsayısı	Kritik Değerler					
	% 1		% 5		% 10	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
10.967	4.756	5.761	6.328	7.566	10.875	12.744

Hesaplanan F istatistik %1 anlamlılık düzeyinin üst sınırından daha büyük olduğu için H0 hipotezi reddedilmiştir. Model için eşbütünleşme ilişkisi vardır. Bu sonuç değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 27

Petrol Üretimini Toplam İhracat Üzerine Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
LToplam İhracat	0540559	0.765
L1	0385648	0.953
LPetrol Üretimi	2.065241	0.011
Sabit	-4.96064	0.000

Not:L1 Toplam İhracatın Gecikme Değeridir.

Bu tabloda kısa dönem sonuçları gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre petrol üretimi Azerbaycan'da ihracatı olumlu şekilde etkilemektedir. Taraflar arasında pozitif bir ilişki vardır. Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 28

Petrol Üretimini Toplam İhracata Etkisine İlişkin Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
LToplam İhracatL1	-94599441	0.000
LPetrol Üretimi	2.224027	0.000

LPetrol Üretimi D1	-2.065241	0.011
Sabit	-4.96064	0.000

Not:L1 Toplam İhracatın D1 ise Petrol Üretiminin Gecikme değeridir.

Sonuçlara baktığımızda taraflar arasında eşbütünleşme mevcuttur. Bu eşbütünleşme uzun dönemi içinde geçerlidir. Azerbaycan'da petrol üretiminin artması ülkenin toplam ihracatını olumlu şekilde etkilemektedir.

Tablo 29

Petrol Üretiminin Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları

F İstatistik Katsayısı	Kritik Değerler					
	%1		%5		%10	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
14.157	8.589	10.011	5.572	6.620	4.376	5.269

Uzun dönem (eşbütünleşme) için H0 hipotezi, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki yoktur şeklindedir. Hesaplanan F istatistik %1 anlamlılık seviyesinin üst sınırından da yukarı olduğu için H0 hipotezi reddedilmiştir. Bu modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır. Bu sonuç değişkenler arasında ilişkinin uzun dönemli olduğunu gösteriyor

Tablo 30

Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisine İlişkin Modelin ARDL Kısa Dönem Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
Toplam İhracat D1	0838689	0.688
LPetrol Fiyatları	1.167208	0.005
L1	-2453755	0.675
L2	1592763	0.778
L3	1.596725	0.006
Sabit	-9.485891	0.000

Not:D1 Toplam İhracatın, L1, L2, L3 ise Petrol Fiyatlarının Gecikme Değeridir.

Sonuçlara baktığımızda dünyada yaşanan petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar Azerbaycan ihracat gelirlerinede etki göstermiştir. Taraflar arasında uzun dönem eşbütünleşme söz konusudur.

Tablo 31

Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Hata Düzeltme Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Prob Değeri
LToplam İhracat L1	-9161311	0.000
LPetrol Fiyatları	2.922982	0.000
D1	-1.510626	0.040
LD	-1.756002	0.002
L2D	-1.596725	0.006
Sabit	-9.485891	0.000

Not:D1, LD, L2D Petrol Fiyatlarının Gecikme Değeridir.

Sonuçlara baktığımızda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Petrol fiyatları Azerbaycan'ın toplam ihracatını pozitif anlamda etkiliyor. Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 32

Petrol Fiyatlarının Toplam İhracata Etkisi Üzerine Modelin ARDL Kritik Değer Sonuçları

F İstatistik Katsayısı	Kritik Değerler					
	%1		%5		%10	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
10.154	4.349	5.314	5.581	6.731	8.765	10.371

Yukarıdaki sonuçlara göre F istatistiki %1 anlamlılık seviyesinin üst sınırından da yukarıda olduğu için H0 hipotezi reddedilmiştir. Bu modelde eşbütünleşme ilişkisi vardır. Bu sonuç değişkenler arasında ilişkinin uzun dönemli olduğunu gösteriyor.

Tablo 33**Genel Değerlendirme**

Değişkenler	Bağımlı	GSYİH	Toplam İhracat
Bağımsız			
Petrol Fiyatları		Kısa Dönem İlişki +	Uzun Dönem İlişki +
Petrol ve Petrol Ürünleri İhracı		Uzun Dönem İlişki +	Kısa Dönem İlişki +
Petrol Üretimi		Kısa Dönem İlişki +	Uzun Dönem İlişki +

Çalışmada bağımlı değişkenler olan GSYİH ve toplam ihracat, bağımsız değişkenler ise petrol bağlamında petrol fiyatları, petrol üretimi ve petrol ve petrol ürünleri ihracı olarak değerlendirilmiştir. Regresyon tahmini sonucunda ekonomik büyüme ve toplam ihracata petrol etkisinin pozitif olduğu görülmüştür. Uzun dönem sonuçlar bulunduktan sonra değişkenlere durağanlık testleri yapılmıştır. Durağanlık test sonuçlarına petrol fiyatlarının GSYİH etkisi modeli, petrol üretiminin GSYİH etkisi modeli ve petrol ve petrol ürünleri ihracının toplam ihracata etkisi modellerinde değişkenlerin aynı düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Bunun için bu 3 modele Engle-Granger eşbütünlük testi yapılmış ve aralarında kısa dönem için ilişki tespit edilmiştir. Durağanlık test sonuçlarına göre petrol ve petrol ürünleri ihracının GSYİH etkisi modeli, petrol üretiminin toplam ihracata etkisi modeli ve petrol fiyatlarının toplam ihracata etkisi modellerinde değişkenlerin farklı düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Bu modellere ARDL sınır yaklaşımı testi yapılmış ve değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar ekseninde petrol fiyatlarının ve üretiminin büyüme bağlamında kısa dönemli bir pozitif etki yarattığı görülmüştür. İhracat konusunda ise uzun vadeli bir artış etkisi görülmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan ekonomisinin büyümesinin petrol tarafından uzun vadeli olarak desteklenemediği, ihracatın ise uzun vadeli olarak petrol sektörüne bağımlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Azerbaycan 1991 yılında Sovyetlerden ayrılarak bağımsızlığını elde ettikten sonra Azerbaycan için piyasa ekonomisine geçiş süreci bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Çünkü eskiden şimdiye kadar doğal enerji kaynakları ile zengin olan Azerbaycan, başta Amerika ve Avrupa sermayedarları olmakta bir sıra önemli yatırımcıların hep dikkatini çekmiştir. Bunların başında 1994 yılında imzalanan anlaşma geliyordu. Bu anlaşma Tarihte “Asrın Anlaşması” olarak biliniyordu. Bu anlaşmada Azeri-Güneş-Çirag yatakları için dünyanın 12 büyük petrol şirketinin iştiraki ile 7.5 milyar ABD doları yatırım yapılması planlanmıştır. Azerbaycan ekonomisi için bu anlaşma dönüş noktası olmuştur. Bundan sonra başlayarak Azerbaycan dünyanın bir sıra ülkelerine petrol ihraç etmeye başlamıştır.

Azerbaycan’ın petrol ve doğalgaz ihracatı neticesinde büyük gelirler elde etmeye başladı. Neticede Azerbaycan’a büyük miktarda dövizin dâhil olması sonucunda ülkede reel ücretleri ve yaşam düzeyini de artırmıştır. Fakat bu doğru ve tek seçim yolu anlamına gelmemelidir. Çünkü bağımsızlıktan sonra 20 yılı aşkın süredir ki, Azerbaycan ekonomisini doğal kaynak gelirleri ile ayakta duruyordu. Aslında bu Azerbaycan ekonomisi için yeni bir tehdit anlamına gelmektedir. GSYİH’nın %45’ni petrol ürünleri oluşturmaktadır. Bu durum Azerbaycan ekonomisinde hem bölgesel hem de sektörel farklılaşmanın ne kadar zayıf olduğunu, ekonominin ne derece petrol ve doğalgaz gelirlerine bağımlı olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan petrol ihraç etmeye başladıktan sonra zaman içerisinde petrol ihracından elde edilen gelirler artmış ve ülke ekonomisi büyümeye başlamıştır. Azerbaycan’da petrol sektörüne 1994-2004 yılları arasında 12.6 milyar Dolar yabancı şirketler tarafından sermaye yatırılmıştır. Azerbaycan’da yıllık petrol üretimi 1995 9 milyon ton olduğu halde, 2009 yılında bu rakam 50 milyon tona çıkmıştır. Bunun neticesinde toplam sanayi üretiminde petrol sektörünün payı 1990’da %10.1, 1995’de %45.2, 2000’de %71.8, 2001’de %73.1, 2002’de 72.3, 2003’de ise %71.5 olmuştur. 2004-2014 dönemi verilerine bakıldığında petrol ihracat gelirleri toplam ihracat gelirler içinde %80, GSYİH’nın ise %50’ni oluşturmaktadır.

Tezde yapılan araştırmalara göre 1995’ten başlayarak Azerbaycan’ın ekonomik büyümesine ve toplam ihracat gelirlerine petrol sektörünün büyük etkisi olmuştur.

Tezde yapılan ekonometrik testler sonucunda Azerbaycan ekonomisinin petrol sektörüne bağımlılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Sonuçlar Azerbaycan ekonomisinin büyümesinin petrol tarafından uzun vadeli olarak etkilenmediği, ihracatın ise uzun vadeli olarak petrol sektörüne bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar şu şekilde doğrulanabilmektedir. Dünyadaki petrol fiyatlarında yaşanan düşüşler Azerbaycan ekonomisine kısa vadeli büyük etkiler göstermiştir. 2008 yılında petrol fiyatları 110-140 dolar aralığında değişiyordu. Fakat 2015 yılında petrol fiyatlarının 40 doların altına düşmesi sonucunda Azerbaycan'da GSYİH'da büyük düşüş yaşanmıştır. Bundan sonra devlet ekonominin petrolden bağımlılığını azaltarak petrol dışı sektörlerin gelişmesine önem vermiştir.

Daha sonrasında Azerbaycan hükümeti petrol sektöründen gelen gelirleri daha verimli kullanmak ve gelecek nesillere aktarılması için Azerbaycan Devlet Petrol Fonunu kurmuştur. Bu Fon devlete mahsustur ve devlet petrol gelirlerini bu fonda toplamaktadır. Bu fonu kurmakta devletin amacı ileriki zamanlarda “Hollanda Sendromu” yaşamamak için fondun gelirlerin diğer petrol dışı sektörlerin gelişmesi için kullanmaktır. “Hollanda Sendromu” ülkede bir sektörün ya da bölgenin hızlı gelişmesi karşısında diğer ya da sektörlerin ve ya bölgelerin gelişmemesi ve gelişmemesi neticesinde oluşabilecek iktisadi tehlikedir. Petrol dışı sektörler içerisinde Azerbaycan için gelişme imkânları daha çok olan sektörler tarım, sanayi ve inşaat sektörleridir. Bu sektörlerin gelişmesi için çok ülkede büyük imkânlar vardır ve devlet için çok büyük önem taşımaktadır.

Tezde Azerbaycan ekonomisini genel olarak analiz edilmiş ve gelişme imkânları olan sektörler bilgilerine yer verilmiştir. Son bölümlerde ise petrol ürünlerinin Azerbaycan için ne kadar önemli olduğu ve ülkenin ekonomik büyümesinde ve ihracat gelirlerinde bu sektörün önemi vurgulanmıştır. Ekonometrik sonuç ile birlikte değerlendirildiğinde, istikrarlı bir büyüme için diğer potansiyel sektörlerle yatırımın önemi görülebilmektedir. Bu durum tezin çalıştığı konunun önemini de göstermektedir. Gelecekte verilerin daha geniş ve detaylı elde edilmesi ile yapılacak olan çalışmalar daha kapsamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

ADPF. Azərbaycan Devlet Petrol Fonu. (2016). http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/buedce_melumatlari/azerbaycan-respublikasi-doevlet-neft-fondunun-2015-ci-ilbuedcesi-tesdiq-edildi-2.asp/21/04/2016.

ADİK, Azərbaycanın Devlet İstatistik Komitesi 2015, s. 68.

ADİK. Azərbaycan Devlet İstatistik Komitesi. (2015). www.stat.gov.az/source/agriculture/20/11/2015. ARDSK. Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi. (2015). www.stat.gov.az/source/transport/07/12/2015.

Ahundov Fuad, Aliyev Fikret, “World War-II and Azerbaijan, 50th Anniversary of the Allied Victory”, Azerbaijan International Magazine, Summer, 1995; s. 50-65

Aras, Osman (2003). Azərbaycanın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi. Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları.

Aras, Osman (2003). Azərbaycanın Ekonomik Yapısı ve Enerji Kaynaklarının Ekonomik Önemi. Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları.

Aras, Osman (2003). Azərbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci. Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları.

Aras, Osman (2010). Azərbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci. Bakü: Kafkas Üniversitesi Yayınları.

Azərbaycan Tarihi, Cilt 3/1, Bakü, 1973.

Bağırzade, E. (2018). Azərbaycan İqtisadiyyatının Sektorlar Üzre Tehlili, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Bakü.

Bayramov Vugar, Petrolün Son Fiyat Azalmaları Ne Ved Ediyor? - Gündelik Azərbaycan Gazetesi, 30. 01. 2007

Cafersoy, Nazım (2001). Elçibey Dönemi Azərbaycan Dış Politikası. Ankara: ASAM Yayını.

Ceferli, Reşad (2013). Azərbaycan Resmi Devlet Resmi Haber. www.azerbaijannews.az/index.php?mod=3&id=33234/15/03/2016.

Ceyhun, Manafov (2008) Azerbaycan Petrolünün Ülke Ekonomisine Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eda Tutak (2014).Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'ın Yeniden Yapılanması Ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri , Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Elmin Aliyev(2018) Azerbaycan'ın Ekonomik Büyümesi İle Türkiye'ye Petrol İhracatı Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaadin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Elgün, Oruclu (2015) Azerbaycan Ekonomisinde Petrol Dışı Sektörlerin Yeri Ve Önemi,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ener, Meliha, ve Orhan Ahmedov (2007) , “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 2 (2), 117-136.

Eren Ergen Ve. Ersin Yavuz Büyüme İle Harcama Arasındaki İlişkinin Ardl Eş-Bütünleşme Ve Granger Nedensellik Testleri İle Analizi: Türkiye Üzerine Kanıtlar. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı

Farid, Hasanzade (2004) Azerbaycan Petrol Sektörüne Yapılan Yardımlar Ve onların Etkili Kullanım Yolları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gebze yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fazil İsmayılov, Azerbaycan'da ekonominin Heryönlü geliştirilmesinin Bazı Problemleri, Gence, Gence Poligrafiya Yaz., 2006, s.155.

Jabrayıl Valiyev(2008). Azerbaycan'da Uygulanan Ekonomik Kalkınma Politikaları; Tarım Sektörü Örneği, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İTO: Azerbaycan Ülke Etüdü, Ed. Meltem Duran, İstanbul, İTO Yayınları, 2002, s.6

Karaca, N. Aydoğlu, B. Ve Bozkırlı, O. (2016). *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu*.İlbey Matbaa, 1-92. İstanbul.

Kenan, Seyidov(2006) Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Azerbaycan Ve Türkiye Ekonomilerine Muhtemel Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Koçman, Asaf, Aydın İbrahimov (1994). “Azerbaycan Coğrafyası.” İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 78: 156-157.

Lonleey, Robert (2012). Handbook Of Oil Politics. London: Routledge Taylor and Francis Group.

Mahammad Muktharov(2017). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisi Ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirme, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Meftun Metin , “Politik ve Bölgesel Güç Hazar”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2004,s 246 Agil Mammadov, “Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü”, Akademik Bakış Dergisi, sayı: 35, Mart-Nisan 2013, s.9

Melek Kıdemli (2018). Özel Sektör Dış Borçlanması Üzerinde Etkili Olan bazı Temel Makroekonomik Göstergelerin Analizi: Türkiye Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Murat Musayev, Vagif Atamov, “Azerbaycan’ın Su-Bataklık Florasının Faydalı Bitkileri”, Biological Diversity and Conservation, Cilt: 6, Sayı:2, 2013, s. 152

Natik Aliyev, Mamed Mirzoev, Eldar Şahbazov; OET Baku-Tbilisi-Djeyxan: Ot videniya k realnosti, Bakü, Azerbaycan Neşriyatı, 2001, s.25.

Nergiz, Meherremova(2015) Azerbaycan’ın Enerji Politikasının Uluslararası İlişkilerdeki Konumuna Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi

Pervin,Paşayev(2015) Azerbaycan’da Petrolün Üretimi, Pazarlanması ve Kullanılması , Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ramil Huseyin, “Tarım Azerbaycan Ekonomisinin Stratejik Sektörü Gibi”, Ekonomik Reform Analizi ve İletişim Merkezi, 06 Eylül 2016,

Soylu, Mustafa (2000). Doğu Akdeniz’in Stratejik Yapısına, BaküCeyhan Petrol Boru Hattı Etkilerinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SOCARRS,Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin Resmi Sitesi.(
<http://www.socar.az/socar/az/home/>)

Şadiman, Qurbanlı(2010) Azerbaycan Ekonomisinde Petrolün Önemi Ve Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tural, Qasimov(2015) Azerbaycan Petrol Sektöründe Yabancı Sermayenin Yeri Ve Petrol Gelirlerinin Bütçeye Etkisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ümmühan Baloğlu (2015). Düşük, Orta Ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Dış Ticaretinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya Etkisi: Türkiye Örneği, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çankiri Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Wisinevsky, Vince (2012). The Passionate Armor. United State Of America: Xulon Press.

ÖZGEÇMİŞ

Yazar 1996 yılında Azerbaycanın Saatlı ilinde doğmuş, lise dönemini Saatlıda tamamladıktan sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı nezdinde kamu yönetimi akademisinde İktisat bölümünde Lisans eğitimini devam ettirmiştir. O, 2017 yılı Eylül ayında T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ekonomisi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır.